

Глигор М. Самарцић

Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, К. Митровица – Србија
e-mail: gligorijas@yahoo.com

О ДУХОВНОМ УТИЦАЈУ РИМА НА ЈУГ ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ¹ (О култу Јупитера са Косова и Метохије)

Апстракт: Римљани су двадесетих година I вијека н. е., након готово два вијека ратовања са племенима средњег Балкана – Дарданима, Скордисцима и Мезима – припојили Царству територију између сјеверне границе провинције Македоније и Дунава, придружили је провинцији Мезији, и тако се данашња област Косова и Метохије нашла у границама римске државе. Послије заузимања, Римљани су оvdје, као и у друге дијелове Царства, донијели нови систем управе, нови начин живота, своје обичаје и наметнули латински као службени језик. Поред поменутих новина, са њима (војницима, колонистима) стигло је и поштовање култова божанстава римског државног пантеона, од којих је најпоштованији био врховни римски бог Јупитер. Покоравањем ових територија мјесни, односно аутохтони култови се синкретизују или посредством *interpretatio Romana* романизују. Религију античког човјека на Косову и Метохији познајемо, прије свега, по скромним археолошким налазима и епиграфским споменицима.

Кључне ријечи: антички култови, епиграфски споменици, Јупитер, Римљани, Косово и Метохија, Горња Мезија.

Познавање религије и култова одређене етничке групе омогућује нам упознавање духовне, етничке, политичке и социјалне слике друштва одређене територије; у овом случају Косова и Метохије. Присуство епихорских културних остатака, трагови домаћих култова и прожимања старих традиција са новом религијом указују на резултате романизације на овом подручју. Међутим, у унутрашњости Балканског полуострва сачуван је у римском периоду и значајан број домаћих култова, епихорских божанстава – јер је то једна од форми прилагођавања античког свијета али и показатељ тврдокорности домаћег становништва. Тако долази до својеврсног спајања римске културе са домаћом традицијом, а на пољу религије и култа појављује се духовни синкретизам.²

Без обзира на то колико се до данас радило на расвјетљавању ове проблематике, може се рећи – барем када су у питању неки аспекти духовног живота и начина изражавања религиозних феномена – да се још увијек налазимо у домену претпоставки. То је нарочито карактеристично за неолитског човјека, и то за централно подручје Балканског полуострва, иако о томе имамо значајне радове.³ Исто важи и за

1 Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта III47023, *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Kudrjavcev 1957, 161; Čerškov 1969, 64.

3 Garašanin 1968, 211–233.

метално доба, односно Илире – у наративним изворима нема података везаних за религију и култове Илира из предримског и римског доба. Иако поједини антички аутори и говоре о њиховој религији, подаци о култовима су наведени само узгредно.⁴ С обзиром на недостатак писаних извора, једини начин за упознавање религиозног живота, односно култова јесте изучавање изворног археолошког материјала (епиграфских споменика).⁵

Епиграфски споменици Косова и Метохије указују на чињеницу да је у дарданском дијелу Горње Мезије романизација дубоко продрла и у област духовног живота локалног становништва, који је током I, II и III вијека био сложеног карактера а огледа се прије свега у споменицима посвећеним различитим божанствима која припадају државној религији Рима, затим хеленских и источњачких народа, или пак вјерским традицијама старобалканског становништва. Ипак, већина сачуваних споменика подигнута је боговима римског пантеона и најчешће су то посвете Јупитеру Капитолском који се углавном јавља самостално а ријетко у заједници са другим боговима. Култ Јупитера Капитолинског се јавља с епитетом *Iuppiter Optimus Maximus* и потврђује присутност Римљана у провинцијама, али и лојалност домородаца освајачу.

Јупитеров култ посвједочен је на Косову и Метохији и са другим епитетима. Сматра се да је овај култ на Балканском полуострву био најраспрострањенији због тога што су дедиканти вотивних ара најчешће били војници и бенефицијари поред других дужносника.⁶ Вотивне аре посвећене Јупитеру на Косову и Метохији посвједочене су у Косовској Митровици, у селу Кострц код Косовске Митровице, Доњој Гуштерици, Вучитрну, Грачаници, у Руњеву код Качаника, Дрснику, Подграђу код КLINE, на подручју Клокота у селу Врбовцу (Витина), у Призрену и недалеко од Призрена у селу Шкоза.⁷

Ара од бијелог мермера (1,20 x 0,43 x 0,50 м) са натписом, профилисана са три стране, нађена је у Кострцу (Бањска) и смјештена је у Скопски музеј. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) C(apitolino) / T. Ael(ius) Avitus / dec(urio) m(unicipi) Ulp(ianorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.⁸ Натпис се датује у другу половину II или прву половину III вијека.⁹

Култ Јупитера Капитолинског посвједочен је и на вотивној ари (0,84 x 0,27 x 0,30 м), која је нађена приликом градње жељезничке пруге Рашка–Митровица, на улазу у нову станицу у Косовској Митровици. Текст натписа гласи: *Iovi / opimo (!) / sacr(um) / ex viso / M. Ulp(ius) / Viator / b(ene)ff(icitarius) co(n)s(ularis) / ex fru(mentario)*.¹⁰ Натпис се датује у III вијек.¹¹ Ара од сивог пјешчара (0,64 x 0,40 x 0,40 м), у доњем дијелу одломљена, са натписом, уграђена је у зид испред улаза у цркву у Вучитрну. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / sacrum / Varius / Cresces / [- - -]*.¹² Натпис се датује у I вијек.¹³ И у Лапљем Селу, недалеко од Приштине, пронађена је ара (0,89 x 0,45

4 Gisinger 1927, 661–687; Čerškov 1969, 64–69; Mirdita 2015, 404–405.

5 Čerškov 1969, 64–69; Mirdita 2007, 13–21; Mirdita 2015, 404–405.

6 Вулић 1941/1948, 102; Čerškov 1969, 65; Domaszewski 1975, 22; Vodora 1989, 1082–1131.

7 Evans 1885, 60 fig. 31, 73 fig. 38; Вулић 1931, 42 бр. 97, 53 бр. 50, 89 бр. 206, 90 бр. 209, 115 бр. 279, 132 бр. 321, 195 бр. 519; Вулић 1933, 51 бр. 160; Вулић 1941/1948, 102 бр. 222; Mirdita 2007, 92.

8 ILJug 1397. Уп. Вулић 1931, 89 бр. 206; Вулић 1941/1948, 102 бр. 222; Mirdita 2007, 92.

9 Mirdita 1981, 267 br. 335 (29).

10 ILJug 1392. Уп. Вулић 1931, 90 бр. 209; Mirdita 2007, 92.

11 Mirdita 1981, 267 br. 337 (31).

12 ILJug 1402. Уп. Вулић 1931, 42 бр. 97; Mirdita 2007, 92.

13 Mirdita 1981, 247 br. 207 (6).

х 0,35 м) са натписом. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et / disdeabusq(ue) / omnibus / M. Cocceius Eros / ex voto fecit.*¹⁴ Натпис се датује у II вијек.¹⁵

На подручју муниципијума Улпијане, у Доњој Гуштерици, пронађена је вотивна ара са натписом, посвећена Јупитеру. Натпис гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / [et] felici[ta]/ti statio(nis) [H]ercula[nus] vil(icus).*¹⁶ Натпис се датује у I вијек.¹⁷ Исто тако, пронађена је једна вотивна ара у Грачаници са натписом: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / sacr(um).*¹⁸ Натпис се датује у II вијек.¹⁹ И у Руњеву код Качаника пронађена је ара са натписом. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / pro salutem imp(eratorum) / L(ucii) Sept(imi) Severi et M(arci) / Aureli Antonini / P[ri]m[us] felicitatis Augustorum / Iul[i]ae Aug(ustae) matris / castror(um) Thallion eorund(em) v[er]il(icus) v[er]otum s[ol]vit l[ib]ens m[er]ito / Pompeiano et Av[er]to co(n)s[ul]ibus.*²⁰ Натпис се датује у III вијек.²¹

На Бистрици, недалеко од Пећи, нађене су двије вотивне аре са натписом, такође посвећене Јупитеру. На првој ари натпис гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo)*²² и датује се у I вијек.²³ Текст на другој ари гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / ex v(oto)*²⁴ и датује се у I вијек.²⁵ Изнад врата Цркве Св. Николе у Дрснику (Клина) откривена је ара са натписом: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / T(itus) Ael(ius) Cel(sinus) / dec(urio) l(ibens) p(osuit).*²⁶ Натпис се датује у II вијек.²⁷ Истом божанству је посвећена и ара (0,62 x 0,25 м) са натписом пронађена у селу Шкоза код Призрена. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / P. Ael(ius) Ing(enuus) b(ene)ff(iciarius) / co(n)s(ularis) le(g)ionis VII Cl(audiae) / v(otum) s(olvit) l(ibens).*²⁸ Натпис се датује у II вијек.²⁹

Јупитер се јавља у заједници са Јуноном и Минервом на споменику из Косовске Митровице, потврђујући тако поштовање капитолске тријаде и у овим областима. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Iun(oni) reg(inae) / Miner(vae) s(acrum) Aur(elius) / Saevinus / Procul(us) / b(ene)ff(iciarius) co(n)s(ularis) / v(otum) l(ibens) p(osuit).*³⁰ Натпис се датује у II вијек.³¹ Од поменутих божанстава која су се налазила уз Јупитера, само ће Минерви, богињи заштитници занатлија, љекара и умјетника, бити посвећена посебна ара нађена у близини Косовске Митровице на којој носи епитет *Augusta*. Текст натписа гласи: *Minervae / Aug(stae).*³² Натпис се датује у I вијек.³³ Јупитер се, поред већ поменутог натписа, још једном појављује са Јуноном на фрагментованом споменику пронађеном на подручју Клокота у селу Врбовцу (Витина), на локалитету Грмен. Овдје

14 ILJug 1414. Уп. Вулић 1931, 195 бр. 519.

15 Вулић 1931, 195 бр. 519.

16 CIL III 12664 (= 8170). Уп. Evans 1885, 60 fig. 30, 60 fig. 31; Mirdita 2007, 91.

17 Mirdita 1981, 246 br. 202 (1).

18 Mirdita 1981, 248 br. 218 (17); Mirdita 2007, 92.

19 Mirdita 1981, 248 br. 218 (17).

20 CIL III 8185. Уп. Evans 1885, 73 fig. 38; Mirdita 2007, 92.

21 Mirdita 1981, 254 br. 252 (51).

22 ILJug 1453. Уп. Вулић 1931, 115 бр. 279.

23 Mirdita 1981, 256 br. 260 (1).

24 Вулић 1934, 53 бр. 50; Mirdita 1981, 256 br. 261 (2); Mirdita 2007, 92.

25 Mirdita 1981, 256 br. 261 (2).

26 ILJug 1426. Уп. Вулић 1933, 51 бр. 160; Mirdita 2007, 92.

27 Mirdita 1981, 258 br. 274 (15).

28 ILJug 1444. Уп. Вулић 1931, 132 бр. 321; Mirdita 1981, 262 br. 302 (7); Mirdita 2007, 92.

29 Mirdita 1981, 262 br. 302 (7).

30 ILJug 1393. Уп. Вулић 1931, 90 бр. 208; Mirdita 2007, 96.

31 Mirdita 1981, 263 br. 311 (5).

32 ILJug 1377. Уп. Вулић 1931, 89 бр. 207; Вулић 1933, 56 бр. 173; Čerškov 1969, 66.

33 Mirdita 1981, 263 br. 307 (1).

се, дакле, Јупитер јавља у заједници са Јуноном и носи епитет *cohortalis*. Текст натписа гласи: *[I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / [coh]ortali / Iunoni / reg(inae) / [- - -]*³⁴ На овом епиграфском споменику Јунона има епитет *Regina*,³⁵ а натпис се датује у I вијек.³⁶

У Кострцу код Косовске Митровице нађена је вотивна ара на којој се Јупитер јавља са епитетом *C(- - -)* који се може читати као *C(ulminalis)*, *C(apitolinus)* и *C(ohortalis)*. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) C(apitolino) / T. Ael(ius) Avitus / dec(urio) m(unicipi) Ulp(ianorum) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.³⁷ На основу мјеста налаза споменика (царски домен), као и на основу дедикантове (*T. Ael(ius) Avitus*) функције (декурион муниципијума Улпијане), сматра се да је ријеч о Јупитеру са епитетом *C(apitolinus)*.³⁸ Натпис се датује у другу половину II или прву половину III вијека.³⁹

И на ари (0,42 x 0,12 x 0,17 м) која је пронађена у Призрену налази се Јупитер, и то у друштву са Јуноном, односно са Минервом, Хераклом и Нептуном. Примјери овакве култне заједнице у балканским провинцијама су веома ријетки. Текст натписа гласи: *[I(ovi) o(ptimo)] m(aximo) / [M]iner[vae Her]/[cu]li Ne[ptuno] / [- - -]Jul(?) Fi[rmus?] / b(ene)ff(iciarius) [co(n)s(ularis)?] / [leg(ionis)] III Fl(aviae) f(elicis) [- - -] / pos(uit)*.⁴⁰ Натпис се датује у II вијек.⁴¹

Епиграфски споменици са Косова и Метохије свједоче да се Јупитеров култ јавља и у заједници са мјесним Генијем (*Genius loci*) и Немезом (*Nemesis*). У групи кућних божанстава спада и *Genius*– божанство сваког човјека, које га чува и даје му снагу заштите и обнове. Тако се на вотивној ари нађеној у Турићевцу код Дрсника спомиње *Genius Illyrici*. Текст натписа гласи: *[I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / et Genio Illyrici / [pro] salute Belli[ci] / Au]g(usti) n(ostr)i servi vil(ici) / stati/onis Petobionen[sis] / et Moes(iae) r(egionis) Aq(uensis) / Castricius Bel/lici vik(arius) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) / anni XXV [k]al(endis) F(ebruariis) Fusco II Dextro co(n)s(ulibus)*.⁴² Натпис се датује у III вијек.⁴³ На епиграфском споменику у селу Слатина код Сочанице посвједочен је Јупитеров култ са Немезом. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Nemesi / reg(inae) Genio / stat(ionis) M(?) Dard(anorum) / Sep(timius) Vitalis / b(ene)ff(iciarius) co(n)s(ularis) leg(ionis) / VII Cl(audiae) v(otum) l(ibens) s(olvit)*.⁴⁴ Натпис се датује у III вијек.⁴⁵

На епиграфском материјалу Косова и Метохије Јупитер се појављује и са епитетом *Depulsor*. Ријеч је о браниоцу односно заштитнику и одбијачу. Има мишљења да је *Iuppiter Depulsor* божанство које одбија свако зло,⁴⁶ штити од болести и разних епидемија,⁴⁷ односно одбија варваре који угрожавају границе Римскога царства.⁴⁸

34 ILJug 1427. Уп. Вулић 1941/1948, 35 бр. 83; Čerškov 1969, 65; Mirdita 2007, 95.

35 Вулић 1941/1948, 35 бр. 83; Čerškov 1969, 65.

36 Mirdita 1981, 262 br. 305 (1).

37 ILJug 1397. Уп. Вулић 1931, 89 бр. 206; Вулић 1941/1948, 102 бр. 222; Mirdita 1981, 267 br. 335 (29); Mirdita 2007, 92–93, 104.

38 Mirdita 2007, 104.

39 Mirdita 1981, 267 br. 335 (29).

40 ILJug 1439. Уп. Вулић 1931, 135 бр. 325; Фидановски 1989, 314.

41 Mirdita 1981, 261 br. 300 (4).

42 Mirdita 1980, 186 br. 1; Mirdita 1981, 261 br. 294 (35); Mirdita 2007, 98.

43 Mirdita 1981, 261 br. 294 (35).

44 ILJug 69. Уп. Вулић 1931, 102 бр. 223; Mirdita 1981, 270 br. 353 (47).

45 Mirdita 1981, 270 br. 353 (47).

46 Toutain 1967, 284; Kolendo 1989, 1046.

47 Egger 1929, 201.

48 Pflaum 1953, 454.

Поједини истраживачи сматрају да је он панонског поријекла, а да му је средиште било у данашњем Птују (*Poetovio*) у Словенији.⁴⁹ Међутим, има и мишљења да није балканског поријекла јер је број пронађених њему посвећених вотивних ара на овом подручју веома мали. Претпоставља се да је прихваћен од мјесног становништва са подручја *Emona–Poetovio* и дијела Норика,⁵⁰ а сматра се да су носиоци тога култа изван територије Балкана били војници из Далмације.⁵¹

Претпоставља се да се поменути епитет *Depulsor* јавља на једном епиграфском споменику који је случајно откривен 1951. године у Улпијани. Његов текст гласи: *[Iovi Depol(!)/sori?] [Sur]us pro / [se] et suis / ex voto posuit.*⁵² Натпис се датује у II вијек.⁵³ Иако није откривен фигуративни приказ овога божанства, сматра се да је војничког карактера јер је ријеч о божанству за које се вјерује да одбија свако зло, односно штити од варвара, болести и епидемија.⁵⁴

Надаље, Јупитер се појављује с епитетом *Melanus*. Он је посведочена на жртвенику пронађеном приликом ископавања Цркве Св. Николе код Призрена 1962. године. Текст натписа гласи: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Melano / Martinus [Se]ptimius / [Cae]sonius / [Gall]icanus / [ex voto(?)] pos(uerunt).*⁵⁵ Натпис се датује у другу половину II или у прву половину III вијека.⁵⁶ Истраживачи сматрају да је ријеч о четири особе које подижу споменик али које нису биле римски грађани јер недостају гентилиције, већ су морале бити или робови или перегрини. Исто тако, они сматрају да је о датирању споменика тешко нешто одређеније рећи.⁵⁷

На једној вотивној ари која је пронађена у Лапљем Селу приликом истраживања на Улпијани, *Melcid* се као божанство јавља у заједници са Јупитером. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Melcid / Ael(ius) Octa/vianus ve(teranus) cum / suis v(otum) p(osuit).*⁵⁸ Натпис се датује у другу половину II или у прву половину III вијека,⁵⁹ а истраживачи сматрају да на овом подручју није познат овакав или сличан Јупитеров епитет. Претпоставља се да се у овој посвети крије име неког врховног домаћег божанства са својствима римског врховног бога Јупитера.⁶⁰ Међутим имамо и другачије читање текст натписа које гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Mel(ano) Cid(iesso) / M. Aur(elius) Oc(tavius) / ex voto.*⁶¹ Претпоставља се на основу Јупитерових атрибута, да се ради о досељенику из Мале Азије, а на темељу царске гентилиције дедиканта (грађанско право добио од Каракале 212. године) и палеографске карактеристике натписа споменик се оквирно датира у другу половину II или у прву половину III вијека.⁶² З. Мирдита и Е. Чершков претпостављају да се ради о домаћем божанству,⁶³

49 Kolendo 1969, 117; Latte 1976, 154; Kos-Šašel 1999, 121–129.

50 Зотовић 1967, 40–41.

51 Latte 1976, 41.

52 ILJug 522. Уп. Čerškov 1969, 65; Зотовић 1967, 37–42; Mirdita 2007, 102.

53 Mirdita 1981, 251 br. 234 (33).

54 Mirdita 2007, 102.

55 ILJug 00531a = AE 1972, 00501. Уп. Ненадовић 1967, сл. 406; Душанић 1971, 255–256 сл. 2; Mirdita 2007, 102.

56 Mirdita 1981, 262 br. 303 (8).

57 Душанић 1971, 256; Mirdita 2007, 102.

58 ILJug 523. Уп. Čerškov 1969, 65; Mócsy 1970, 84; Mirdita 2007, 39.

59 Mirdita 1 1981, 251 br. 236 (35).

60 Čerškov 1969, 65; Mirdita 2007, 39.

61 Čerškov 1960, 371–376; Peja 1984, 59–60 sl. 1.

62 Петровић 1975, 109–120; Peja 1984, 59–60.

63 Čerškov 1969, 65; Mirdita 1980, 186.

док М. Паровић Пешикан и Ф. Пеја сматрају да је ријеч о два Јупитерова атрибута везана за малоазијске градове па се, по њиховом мишљењу, оправдано може говорити о доселеницима из Мале Азије у Дарданију, чије је присуство највјероватније везано за рударску производњу.⁶⁴ Све то упућује на Малу Азију као простор на коме би се могли потражити извори још неких култова забиљежених на дарданским споменицима римскога доба.⁶⁵

3. Мирдита наводи да се на Косову и Метохији Јупитер јавља и са епитетом (атрибутом) имена Улпијане, као бог заштитник града. Налазимо га на вотивној ари која је пронађена у Батуши код Косова Поља. Текст натписа гласи: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) / Ulp(ianensis) / d(is) d(eabus) et Gen[io] / stationis pro s(alute) d(omini) n(ostri) imp(eratoris) / Severi Ale(xandri) / Aug(usti) / Valerianus / specul(ator) leg(ionis) III / F[l](aviae) S(everinae) A(lexandrianae) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Aug(usto) Severo Alexand(ro) Aug(usto)[III] et Aufid(io) Marcello [III] co(n)s(ulibus)*.⁶⁶ Натпис се датује у III вијек.⁶⁷ 3. Мирдита претпоставља се да је идентификација мјесног бога са Јупитером Улпијским, богом у функцији заштите града Улпијане, највјероватнија.⁶⁸ Међутим, уопште није сигурно да је ријеч о заштитнику Улпијане, јер последије *Optimo Maximo* стоји једно слово које није могуће прочитати и VPP.

На основу свега изложеног можемо рећи да култ Јупитера чини саставни дио римске културе становништва провинције Горње Мезије. Појављује се са романизацијом провинције, најприје у урбаним средиштима – гдје се у највећој мјери манифестује римски начин живота – али не као појава за себе, него као дио политеистичког религиозног система провинције (што су и домаћи култови били). Највећи број података о овом култу потиче управо из урбаних средишта и углавном су старији од података у руралним срединама. Дакле, римска религија се учвршћује у градовима током раздобља насељавања и романизације, а одатле се шири и у њихово залеђе. Будући да је домаће (епихорско) становништво чувало своју духовну свијест, то је на различите начине отежавало успостављање римске религије. Због тога се и јавља *interpretatio Romana* домаћих са римским, а касније и оријенталним божанствима. Након тога римска, а затим и оријентална религија постају доминантан дио духовне свијести античког друштва у Горњој Мезији.

Као што видимо сачуван је велики број епиграфских споменика и археолошког материјала који свједочи о постојању култа Јупитера у античком раздобљу на подручју Косова и Метохије (Горња Мезија). Ти споменици потичу углавном са локалитета некадашњих храмова, светилишта и приватних култних простора, али су понекад и резултат случајних налаза са локалитета који нису везани уз култни ритуал. На југу Горње Мезије (Косову и Метохији) сачуван је значајан број епиграфских споменика који потврђују поштовање великог броја богова римског пантеона међу којима се, као и другдје у провинцијама, истиче култ Јупитера. Ти култови су документовани у великој мјери на жртвеницима и посветним плочама – готово да нема насеља у којем није пронађен бар један споменик посвећен овом божанству. Од свих римских божанстава, на Косову и Метохији је пронађено највише споменика посвећених култу Јупитера, што и не треба да чуди ако се зна да је Јупитер био врховно римско државно божанство, *Optimus Maximus*.

64 Parović-Pešikan 1982, 70; Peja 1984, 60.

65 Душанић 1971, 258–259; Mirdita 1981, 247 br. 209 (8); Mirdita 2007, 34–36.

66 CIL III 8173. Уп. Čerškov 1969, 65; Mirdita 1981, 252 br. 241 (40); Mirdita 2007, 36.

67 Mirdita 1981, 252 br. 241 (40).

68 Mirdita 1981, 252 br. 241 (40); Mirdita 2007, 36.

Видимо да се на споменицима Косова и Метохије Јупитер најчешће појављује сам, али и у Капитолској тријади (са Јуноном и Минервом), те у друштву других божанстава. Најчешћи облик дедикције је управо цитирани, у скраћеници *IOM*, али Јупитер добија и друге епитете: *Conservator*, *Depulsor*, *Fulminator*, *Culminalis*, *Dolichenus* и др. Споменике су подизали у раној фази романизације припадници римског административног апарата и римске војске, а послје и други, као и латинизовано добростојеће домаће становништво. Свакодневни живот римских грађана био је дубоко прожет њиховом религиозношћу и без ње је потпуно незамислив. Уз директне потврде поштовања култа као што су храмови и светилишта, завјетни жртвеници и натписи, њихова религиозност је посвједочена и ликовним приказима на предметима за свакодневну употребу (керамички предмети, декоративни елементи, накит и сл.).

Скраћенице

- AE L'Annee epigraphique. Revue des publications epigraphiques relatives a l'Antiquite romaine, Paris
- ANRW Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Ed. H. Temporini – W. Hasse (Berlin – New York).
- WMBH Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien.
- ILJug Šašel, A. et J. Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMXL et MCMLX inter annos MCMLX et MCMLXX et inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt. Ljubljana 1963, 1978, 1986, Situla 5, 19, 25.
- JÖAI Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts. Wien.
- САНУ Српска академија наука и умјетности, Београд.
- СКА Српска краљевска академија, Београд.

Извори

L'Annee epigraphique, (1980): Revue des publications epigraphiques relatives a l'Antiquite romaine. Paris.

Corpus Inscriptionum Latinarum, (1873): Consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae. Berolini: Borussicae editum, ed. Th. Mommsen, Voll. III.

Šašel, A. et J., (1963): Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt. Ljubljana: Situla 5, Narodni muzej Slovenije.

Šašel, A. et J., (1978): Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt. Ljubljana: Situla 19, Narodni muzej Slovenije.

Šašel, A. et J., (1986): Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia Inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt. Ljubljana: Situla 25, Narodni muzej Slovenije.

Литература

Bodor, A. (1989): „Die Griechisch-römischen Kulte in der Provinz Dacia und das Nachwirken der einheimischen Traditionen“. у: *ANRW* II 18, 2/1989, 1082–1131.

Вулић, Н. (1931): „Антички споменици наше земље“. у: *Споменик LXXI*, 42–135, 179–182, 195, 208–211, 213–215, 274, 279, 321, 325, 519.

Вулић, Н. (1933): „Антички споменици наше земље“. у: *Споменик LXXV*, 3–91.

Вулић, Н. (1934): „Антички споменици наше земље“. у: *Споменик LXXVII*, 29–84.

Вулић, Н. (1941/1948): „Антички споменици наше земље“. у: *Споменик XCVIII*, 1–279.

Garašanin, D. (1968): „Religija i kult neolitskog čovjeka na Centralnom Balkanu“. у: *Neolit Centralnog Balkana*, 242–263. + sl. 1–31

Gisinger, Fr. (1927): „Skymnos“. у: *RE III A-1*, 661–687.

Domaszewski, A. (1975): *Die Religion des römischen Heeres*. New York: Annopress.

Dušanić, S. (2004): „Novi Antinojev natpis i metalla municipii Dardanorum“. у: *Živa antika XXXI-1*, 241–261.

Egger, R. (1929): „Ausgrabungen in Feistritz an Drau“. у: *JÖAI*, XXV, 2161–215.

Evans, A. (1885): „Researches in Illuricum, parts III and IV“. у: *Archaeologia XLIX*, 1–168.

Зотовић, Љ. (1967): „Култ Јупитера Depulsora. Опредeљивање и распрострањеност његових споменика у Југославији“. у: *Старинар н. с.*, XVII(1966/1967), 37–43.

Latte, K. (1976): *Römische Religionsgeschichte*. München: Beck.

Kolendo, J. (1969): „Inscription de l'an 227 en l'honneur de Jupiter Depulsor découverte à Novae“. у: *Archaeologia* 19, 117.

Kolendo, J. (1989): „Le culte de Jupiter Depulsor et les incursions des Barbares“. у: *ANRW II* 18, 2/1989, 1062–1076.

Kos-Šašael, M. (1999): *Pre-Roman Divinities of the Eastern Alps and Adriatic*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Kudrjavcev, O.V. (1957): *Isledovanija po istoriibalkano-dunajskeje oblasti v period rimskoj imperii i stati po obščim problemam drevnej istorii*. Moskva.

Mirdita, Z. (1980): „Novitates epigraphicae e Dardania collectae“. у: *Arheološki vestnik*, XXXI, 186–198.

Mirdita, Z. (1981): *Antroponimia e Dardanisë në kohën romake*. Prishtinë: Rilindija.

Mirdita, Z. (2007): *Religija i kultovi Dardanaca i Dardanije u antici*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Mirdita, Z. (2015): *Dardanaci i Dardanija u antici*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

Mócsy, A. (1970): *Moesia Superior–Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesiam Superior*. Budapest: Akademia i Kiadó.

Ненадовић, С. (1967): „Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена“. у: *Споменик* 116, таб.LXXXIX, сл. 406.

Паровић-Пешикан, М. (1982): „Античка Улпијана према досадашњим истраживањима“. у: *Старинар XXXII*, 57–74.

Реја, Ф. (1984): „Један занимљив натпис са Улпијана“. у: *Glasnik muzeja Kosova i Metohije*, XIII XIV, 59–62.

Петровић, П. (1975): *Палеографија римских натписа у Горњој Мезију*. Београд: Археолошки институт- САНУ.

Pflaum, H. G. (1953): „Jupiter Depulsor“. у: *Mélanges Isidore Lévy (Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Historie orientales et slaves XIII/1953)*, 445–460.

Toutain, J. (1967): *Les cultes païens dans l'Empire romain I. Les provinces Latines*. Roma: Edizione anastatica.

Фидановски, С. (1998): „Римски и рановизантијски период“. у: Н. Тасић (прир. и ур.), *Археолошко благо Косова и Метохије од неолита до раног средњег века*, I–II, Београд, САНУ – Музеј у Приштини, 258–349 .

Čerškov, E. (1960): „Ulpiana, Kratak izvještaj o arheološkim istraživanjima u 1959. godini“. у: *Glasnik Muzej Kosova i Metohije IV–V*, 371–379.

Čerškov, E. (1969): *Rimljani na Kosovu i Metohiji*. Београд: Археолошко друштво Југославије.

**THE ROMAN SPIRITUAL INFLUENCE ON THE SOUTH OF GORNJA MEZIJA
(The Jupiter cult in Kosovo and Metohija)**

The paper presents the Roman influence on the area of Gornja Mezija. The Romans joined the territory between the northern border of the province of Macedonia and the Danube River to the Empire during 20s of the 1st century AD. This territory was joined with the province of Mezija making today's areas of Kosovo and Metohija Roman. The Romans then introduced, as in other areas of the Empire before this one, their ruling system, new lifestyle, their customs and introduced Latin as the official language. Besides this, the Romans (soldiers, colonizers) brought with themselves the tradition of worshipping deity cults of the Roman official pantheon. The most respected one was the cult of the supreme Roman god Jupiter. The

local cults, which existed before the Romans, got romanized with *interpretatio Romana*. An ancient man's religion from Kosovo and Metohija is known thanks to, first of all, not considerable archeological records and epigraph statues.

Many epigraph statues and archeological records have been saved and they testify about the cult of Jupiter and its existence in the ancient times in Kosovo and Metohija (Gornja

Mezija), especially in Kosovska Mitrovica, village Kostrc near Kosovska Mitrovica, Donja Gušterica, Vučitrn, Gračanica, Runjevo near Kačanik, Drsnik, Podgrađe near Klina, Klokota area in village Vrbovac (Vitina), Prizren and near Prizren in village Škoza. This is not surprising if we know that Jupiter was supreme Roman god, *Optimus Maximus*. It can be seen that Jupiter usually stands alone on the statues found in Kosovo and Metohija, but also in the Capitoline Triad (with Juno and Minerva) and surrounded by other deities. The most common

form of inscription is the aforementioned short from *IOM*, but Jupiter got others as well: *Conservator*, *Depulsor*, *Fulminator*, *Culminalis*, *Dolichenus*, etc. The statues were built by the Roman administration and army in the early stages of romanization while later, the statues were built by wealthy local citizens who accepted Latin ways of living.